

Висновки. Характер залежності теплоти змочування каоліну від температури випалу доводить, що основними центрами приєднання води дегідратованим каолінітом є координаційно ненасичені іони алюмінію метакаолінітової фази, збільшення кількості яких в інтервалі 600...800 °С викликає підвищення гідрофільності. Структурна перебудова в області екзотермічного ефекту метакаолініту в муліт з переходом частини іонів алюмінію з четвертої в шестерну координацію приводить до різкого зменшення активності випаленого матеріалу щодо дії води.

1. Овчаренко Ф.Д. *Гидрофильность глин и глинистых минералов.* – К.: Изд-во АН УССР, 1961. – 292 с. 2. Пона М.Г. *Получение фасадных плиток повышенной морозостойкости из масс на основе полукислых тугоплавких и легкоплавких глин.*: Автореф. дис. ...канд. техн. наук. – К., 1983. –17 с.

УДК 666.293:666.11.01

Я.І. Вахула, А.С. Романів*, В.В. Кочубей**

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра хімічної технології силікатів,

* кафедра техногенно-екологічної безпеки,

** кафедра фізичної та колоїдної хімії

КРИСТАЛІЗАЦІЯ СКЛА СИСТЕМИ $\text{SiO}_2\text{--Al}_2\text{O}_3\text{--B}_2\text{O}_3\text{--BaO--K}_2\text{O--Li}_2\text{O}$, ОДЕРЖАНОГО ТЕРМООБРОБЛЕННЯМ КОЛОЇДНИХ РОЗЧИНІВ

© Вахула Я.І., Романів А.С., Кочубей В.В., 2004

Досліджено кристалізаційну здатність скла системи $\text{SiO}_2\text{--Al}_2\text{O}_3\text{--B}_2\text{O}_3\text{--BaO--K}_2\text{O--Li}_2\text{O}$, одержаного з розчинів залежно від хімічного складу. Здійснено оцінку впливу каталізаторів та природи шихти на кристалізаційну здатність.

The glass crystallization ability of $\text{SiO}_2\text{--Al}_2\text{O}_3\text{--B}_2\text{O}_3\text{--BaO--K}_2\text{O--Li}_2\text{O}$ system received from solutions in dependence of chemical composition was investigated. The valuation of catalyzators influens and mixture nature on crystallization ability was conducted.

Постановка проблеми. Для зберігання високих значень електроізоляційних, термомеханічних властивостей, абразивної та хімічної стійкості поверхонь багатьох матеріалів, що експлуатуються в умовах підвищених температур та механічних навантажень, використовують склокристалічні покриття [1].

В умовах дефіциту паливно-енергетичних ресурсів важливою є проблема радикального зниження енерговитрат під час синтезу слоподібних та склокристалічних матеріалів. Одним із перспективних методів одержання таких покриттів є енергоощадна розчинова та золь-гель технології [2, 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі одержаних результатів [4] встановлена можливість отримання багатокомпонентних силікатних колоїдних розчинів на основі літійово-калієвого рідкого скла. Для одержання скла з електроізоляційними властивостями вибрано дволужну силікатну систему. Вміст оксидів в досліджуваному склі становить (мол. %): SiO_2 –58–65; Al_2O_3 –5; B_2O_3 5–18; BaO 5–15; K_2O 5–10; Li_2O 6–10.

Присутність у склі двох лужних оксидів Li_2O та K_2O , а також BaO дає змогу підвищити електроізоляційні властивості, хімічну стійкість[5].

Мета роботи. Дослідження впливу хімічного складу, каталізаторів кристалізації, природи шихтової суміші на кристалізаційну здатність скла системи $\text{SiO}_2\text{--Al}_2\text{O}_3\text{--B}_2\text{O}_3\text{--BaO--K}_2\text{O--Li}_2\text{O}$ і визначення оптимального складу для одержання склокристалічного електроізоляційного покриття.

Синтез скла здійснювався з синтетичної шихти, одержаної сушінням суспензій, в електричній печі при температурі 950 °С протягом 1 год.

Кристалізаційна здатність скла вивчалась за допомогою методу стабільного падіння температур в градієнтній печі, ДТА та електронної мікроскопії, а фазовий склад продуктів кристалізації визначався РФА. Кристалізація скла здійснювалась в градієнтній печі протягом 2 год.

Результати термооброблення показали, що збільшення вмісту ВаО з 5 до 10 мол. % за рахунок B_2O_3 призводить до появи поверхневої кристалізації у вигляді окремих ділянок в інтервалі температур 690...700 °С. При збільшенні вмісту ВаО до 15 мол. % спостерігається кристалізація поверхні при 660 °С у вигляді тонкої плівки, а при 740...820 °С – у вигляді поверхневої кірки з частковим розповсюдженням в об'ємі. Отже, збільшення вмісту ВаО (до 15 мол. %) за рахунок B_2O_3 призводить до підвищення кристалізаційної здатності скла при вмісті SiO_2 в межах 58–61 мол. %.

Згідно з одержаними кривими ДТА кристалізація досліджуваних скел відбувається в температурному інтервалі від 530...670 °С (область ендоефектів) до 690...770 °С (область екзоэффектів) (рис. 1).

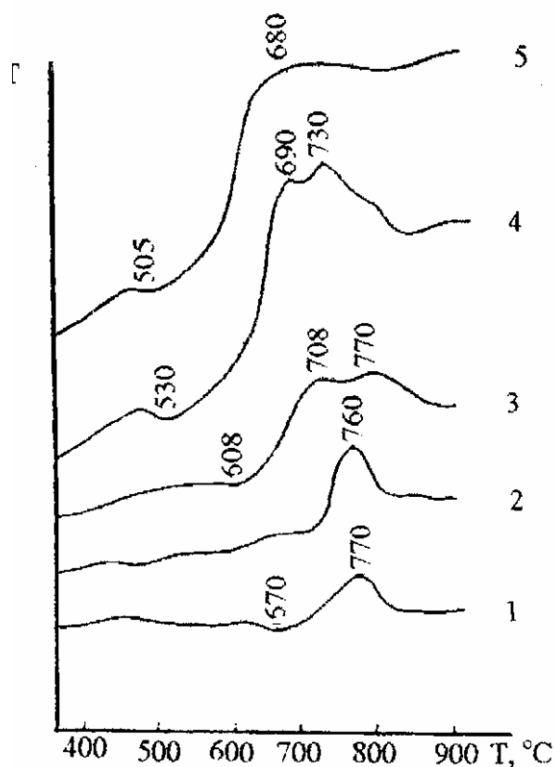

Рис. 1. Криві ДТА скла системи $SiO_2-Al_2O_3-B_2O_3-BaO-K_2O-Li_2O$ з вмістом ВаО та SiO_2 (мол. %) :
1–10 та 65; 2–15 та 61; 3–15 та 60;
4–15 та 58; 5 – скло 4 (з кристалічної шихти)

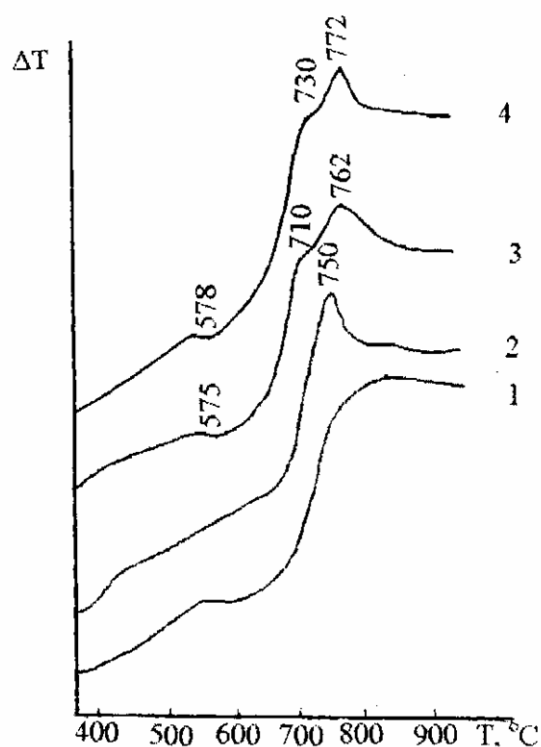

Рис. 2. Криві ДТА скла 4 з каталізатором:
1 – 0,25 % MoO_3 ; 2 – 0,5 % MoO_3 ;
3 – 0,5 % F; 4 – 1,0 % F

Як показали результати ДТА, із збільшенням вмісту ВаО за рахунок SiO_2 температура ендоефекту зменшується від 670 до 530 °С. Разом з тим збільшується інтенсивність екзотермічного ефекту. Для скла № 1 спостерігається незначний екзотермічний ефект, що свідчить про низьку схильність до кристалізації. Одночасно із збільшенням інтенсивності піків спостерігається зниження температури екзоэффекту з 770 до 690 °С.

На кривій ДТА скла № 2 відбувається слабоінтенсивний екзоэффект в інтервалі температур 750...780 °С з максимумом при 760 °С. Такий характер кривої свідчить про низьку кристалізаційну здатність даного скла.

Термограма скла № 3 має дещо відмінний характер. На кривій ДТА спостерігається розмитий ендоефект малої інтенсивності при 608 °С, а також два екзоэффекти при 708 і 770 °С. Такий характер екзоэффектів свідчить, що кристалізація відбувається з поверхні.

На кривій ДТА скла №4 спостерігається один виразний ендоефект в інтервалі температур 480...560 °С з мінімумом при 530 °С і два інтенсивні екзоэффекти при 690 і 730 °С, що свідчить про кристалізацію двох фаз або про перекристалізацію першої. Можна стверджувати, що ріст кристалів цього скла відбувається у вузькому температурному інтервалі при значній швидкості.

Аналіз одержаних кривих ДТА дає змогу стверджувати, що скло всіх досліджуваних складів характеризується невисокою кристалізаційною здатністю. Найвищу кристалізаційну здатність має скло № 4, яке вибрано для формування склокристалічного електроізоляційного покриття (мол. %): 58–SiO₂; 5–Al₂O₃; 8–B₂O₃; 15–BaO; 7–K₂O; 7–Li₂O.

Слід відмітити, що кристалізаційна здатність скла приведенного складу в присутності каталізаторів кристалізації (F⁻, MoO₃) підвищується незначно. Більше того, температура термоэффектів в цьому випадку зміщується в область вищих температур на 30...80 °С (рис. 2). Тому застосування цих каталізаторів кристалізації можна вважати недоцільним.

Скло, одержане за розчиноюю та золь-гель-технологією, характеризується високою однорідністю структури. Для підтвердження цього, скло № 4 варили з кристалічних складових. Однорідність одержаних скел оцінювали на основі ДТА.

Як видно з кривих ДТА (рис. 1), кристалізаційна здатність скла, синтезованого з розчину, є значно нижча. Відкидаючи можливість утворення інших структурних груп в склі можна вважати, що це явище викликано тільки його високооднорідною будовою без наявності мікрогруп, які ініціюють кристалізацію.

Термообробленням склопокриття при температурі екзоэффекту (730 °С) протягом 30 хв викликає утворення кристалів силікатів барію Ba₅Si₈O₂₁ і Ba₂Si₅O₈ розміром 2–6 мкм із високим ступенем закристалізованості (рис. 3).

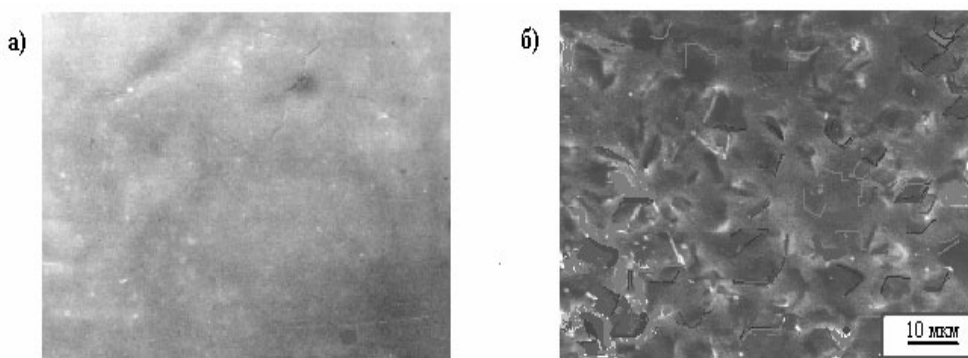

Рис. 3. Мікрофотографії склоподібного (а) і склокристалічного (б) покриття

Висновки. Дослідження кристалізаційної здатності за допомогою методу стабільного падіння температур в градієнтній печі і ДТА показали, що скло досліджуваної системи характеризується малою кристалізаційною здатністю. Позитивним чинником для підвищення кристалізаційної здатності є збільшення вмісту BaO до 15 мол. %. Введення в склад скла цієї системи каталізаторів кристалізації – MoO₃ та F⁻ не сприяє зростанню кристалізаційної здатності. За результатами досліджень вибрано оптимальний склад скла для одержання на поверхні металу суцільного склокристалічного покриття, перспективного для використання в мікроелектроніці.

1. Бобкова Н.М. *Стеклоэмали в электронной промышленности // Стекло и керамика.* – 1995. – № 5. – С. 5–9. 2. Дорохова Л.Б. *Основные методы получения диэлектрических стекловидных пленок для микроэлектроники // Неорганические диэлектрики в электрической технике.* – М., 1984. – С. 12–21. 3. Лозовская И.М., Морозова М.Ю., Попович Н.В. *Получение стекловидных покрытий по металлам золь-гель методом // Стекло и керамика.* – 1995. – № 8. – С. 25–28. 4. Вахула Я.І., Романів А.С. *Кристалізація тонких склопокрить на поверхні металу // Вісн. Нац. ун-ту "Львівська політехніка".* – 2001. – № 426. – С. 34–36. 5. Яцишин Й.М. *Технологія скла: В 3 ч. – Ч. 1: Фізика і хімія скла.* – Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2001. – 188 с.